

Rəhimə Nurəli qızı NURƏLİYEVƏ i.e.n., dos.
Qərbi Kaspi Universiteti

Rəşad Rasim oğlu ZEYNALOV
Qərbi Kaspi Universiteti, magistr

GÖMRÜK PROSEDURLARININ TİCARƏT DÖVRIYYƏSİNDƏ ROLU

Xülasə: Gömrük proseduru gömrük tənzimlənməsi vasitələrini hərtərəfli təşviq edən, xarici iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişafına dövlət tərəfindən həyata keçirilən konkret tədbirlər və üsullar məcmusudur. Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında gömrük prosedurlarının həyata keçirilməsində informasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, gömrük orqanlarının işinin asanlaşdırılması ilə yanaşı xarici ticarət dövriyyəsinin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir. Aparılan araşdırmalar nəticəsində gömrük prosedurlarının təkmilləşdirilməsi ticarət dövriyyəsinin artırılmasında müsbət rol oynayır. Bu təkmilləşdirmələrin nəticəsi olaraq, gömrük orqanlarında bütün əməliyyatlar və proseslər vahid sistem vasitəsilə icra edilir.

Açar sözlər: gömrük prosedurları, ekonometrik qiymətləndirmə, ticarət dövriyyəsi, rəqəmsal ticarət.

UOT: 339

JEL: F 19

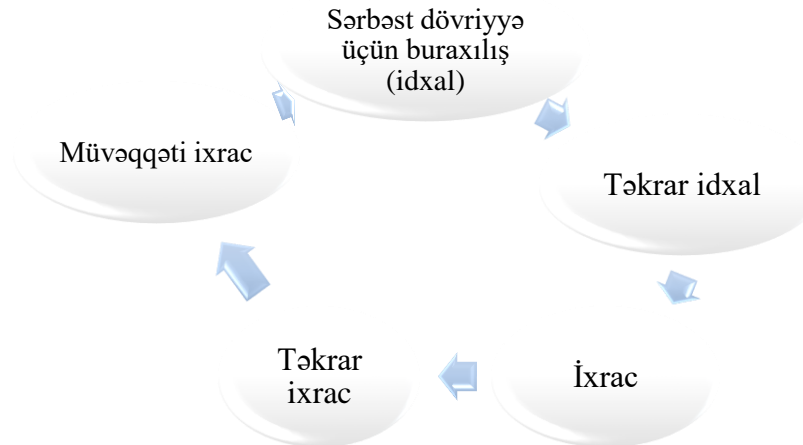
DOI: doi.org/10.54414/wawj8556

Gömrük proseduru gömrük tənzimlənməsi vasitələrini hərtərəfli təşviq edən, xarici iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişafına dövlətin təsirinin həyata keçirildiyi konkret tədbirlər və üsullar məcmusudur. Deyə bilərik ki, gömrük proseduru gömrük fəaliyyətini həyata keçirmək üçün gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin vəziyyətini müəyyən edən qaydalar məcmusudur. Bütün növ malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi prosesi bəyan edilmiş gömrük prosedurunun tələblərinə uyğun həyata keçirilməlidir.

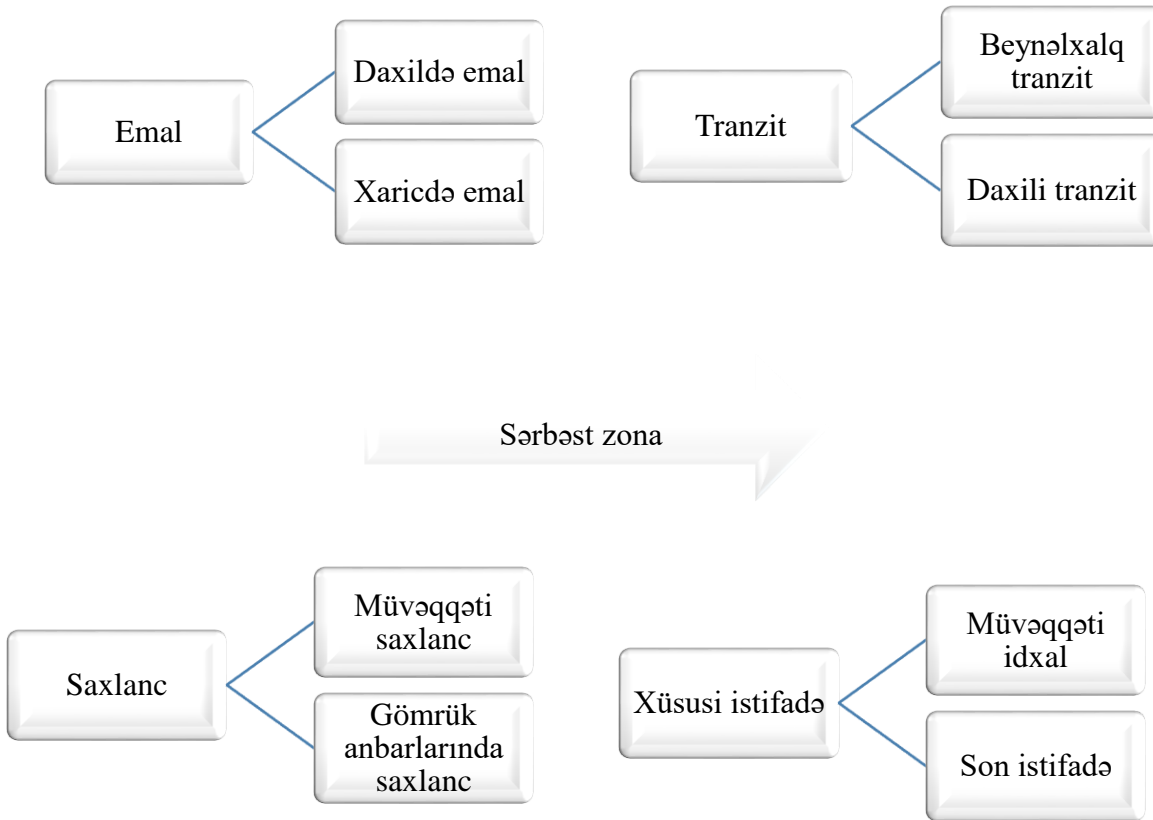
Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin sərhədləri, eləcə də azad gömrük ərazilərinin və sərbəst saxlama anbarlarının sərhədləri ölkəmizin gömrük sərhədi adlanır.

Gömrük proseduru iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi və ticarət-iqtisadi əməliyyatların səmərəli təşkili baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcələsinə uyğun olaraq gömrük tənzimlənməsi məqsədləri üçün aşağıdakı gömrük prosedurları növləri tətbiq edilir:

Xüsusi gömrük prosedurları

Sxem 1. müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Yuxarıda qeyd olunan gömrük prosedurları fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər onların tələblərinin həyata keçirilməsində, qanunvericiliyə uyğun tədbirlərin görülməsində özünü göstərir.

Məlum olduğu kimi, hazırda Azərbaycanda ticarət əməliyyatlarının intensivləşdirilməsi istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirilir. Son iqtisadi vəziyyət göstərir ki, beynəlxalq ticarət davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafın əsas şərtidir. Bu baxımdan daxili istehsal mühitinin səmərəliliyinin artırılması üzrə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, sənayenin stimullaşdırılması üzrə dövlət siyasəti ticarət əməliyyatlarının məntiqi yekunu kimi çıxış edir. Qeyd edək ki, müvafiq gömrük prosedurları düzgün təşkil olunmuş iqtisadi siyasətin inkişafına ancaq təkan verə bilər. Azərbaycanda sənayenin inkişafı üçün dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Strateji Yol Xəritəsinin imzalanması, xarici ölkələrə ixrac missiyalarının

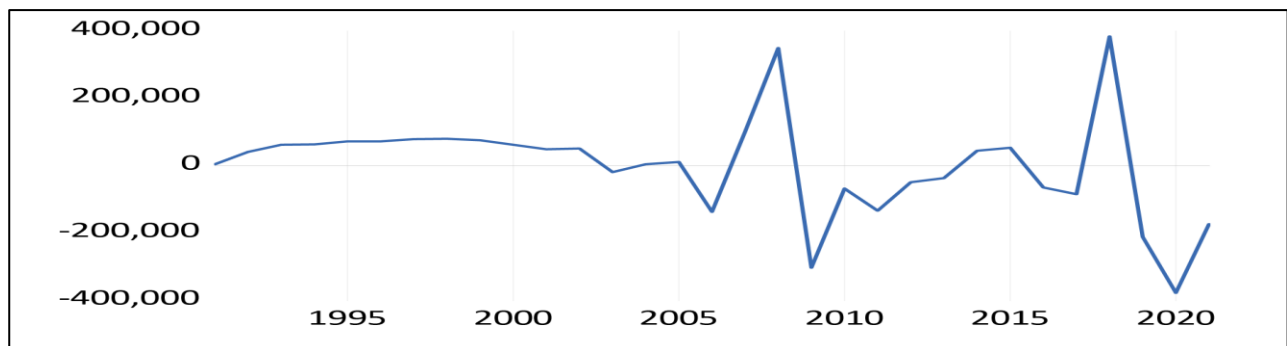
təşkili, xarici bazarların tədqiqi və marketinqi, “Made in Azerbaijan” məhsullarının təşviqi xarici bazarlarda marka, yerli şirkətlərin ixracı kimi mühüm addımlar “Qonşu xarici ölkələrdə şəhadətnamə və patentlərin alınması qaydası, ixracyönümlü elmi-tədqiqat və təkmilləşdirmə proqramları, habelə hissənin müəyyən edilməsi və qaytarılması mexanizminin tənzimlənməsi haqqında Əsasnamə. dövlət büdcəsi layihələrinə xərclənən vəsaitin ”gömrük orqanlarının üzərinə əlavə vəzifələr qoyur.

Gömrük prosedurları haqqında qanunvericiliyin tələblərinə tam əməl olunması, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ticarət, istehsal və nəqliyyat əməliyyatlarının intensivliyini artırmaqla iqtisadi gəlirliliyi təmin edəcəkdir. Aşağıda Azərbaycanın 2016 və 2021-ci illər üzrə ticarət dövriyyəsi verilmişdir. Beləliklə, ticarət əməliyyatları gömrük prosedurlarının tətbiqi ilə bilavasitə bağlı olduğundan bu məlumatlara diqqət yetirmək məqsədəuyğundur.

Cədvəl 1.

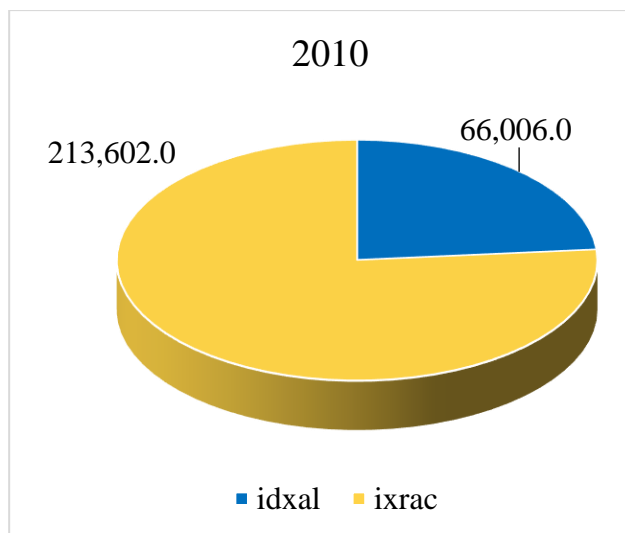
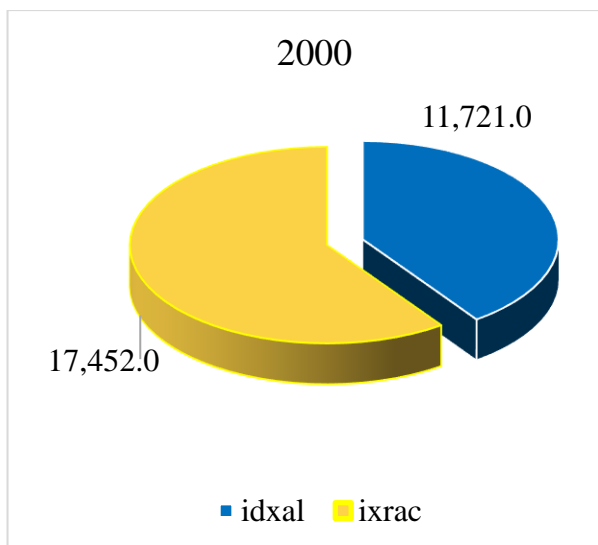
1995-2021 ci il üzrə ticarət dövriyyəsi (Milyon ABŞ dolları ilə)

İllər	Milyon ABŞ dolları ilə			
	ticarət dövriyyəsi	idxal	ixrac	saldo
1995	1,304.9	667.7	637.2	-30.5
1996	1,591.9	960.6	631.3	-329.3
1997	1,575.7	794.4	781.3	-13.1
1998	1,682.6	1,076.5	606.1	-470.4
1999	1,965.6	1,035.9	929.7	-106.2
2000	2,917.3	1,172.1	1,745.2	573.1
2001	3,745.3	1,431.1	2,314.2	883.1
2002	3,832.9	1,665.5	2,167.4	501.9
2003	5,216.6	2,626.2	2,590.4	-35.8
2004	7,131.4	3,515.9	3,615.5	99.6
2005	8,558.4	4,211.2	4,347.2	136.0
2006	11,638.9	5,266.7	6,372.2	1,105.5
2007	11,771.7	5,713.5	6,058.2	344.7
2008	54,926.0	7,170.0	47,756.0	40,586.0
2009	20,824.5	6,123.1	14,701.4	8,578.3
2010	27,960.8	6,600.6	21,360.2	14,759.6
2011	36,326.9	9,756.0	26,570.9	16,814.9
2012	33,560.9	9,652.9	23,908.0	14,255.1
2013	34,687.9	10,712.5	23,975.4	13,262.9
2014	31,016.3	9,187.7	21,828.6	12,640.9
2015	21,945.8	9,216.7	12,729.1	3,512.4
2016	21,946.7	8,489.1	13,457.6	4,968.5
2017	24,103.3	8,783.3	15,320.0	6,536.7
2018	30,955.0	11,465.9	19,489.1	8,023.2
2019	33,302.7	13,667.5	19,635.2	5,967.7
2020	24,464.6	10,732.0	13,732.6	3,000.6
2021	33,912.5	11,705.8	22,206.7	10,500.9

Mənbə. ARDGK-nin statistik məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

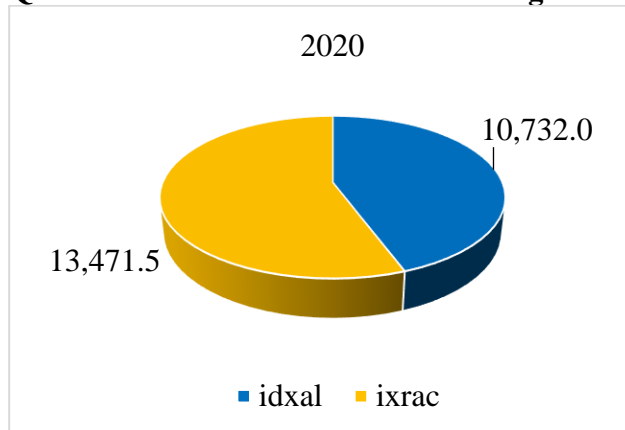
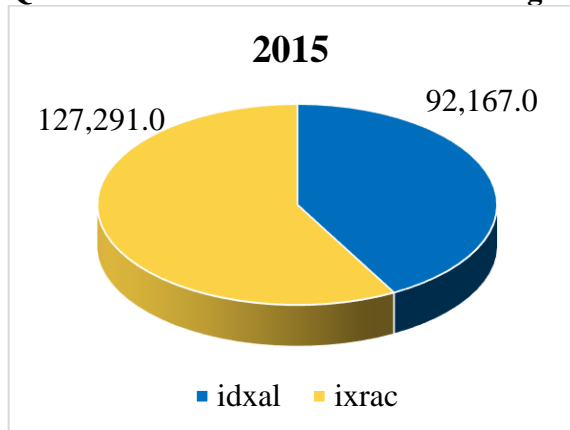
Qrafik 1. Ticarət dövriyyəsi (Milyon ABŞ dolları ilə) dinamikası

Mənbə: ARDGK-nin statistik məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

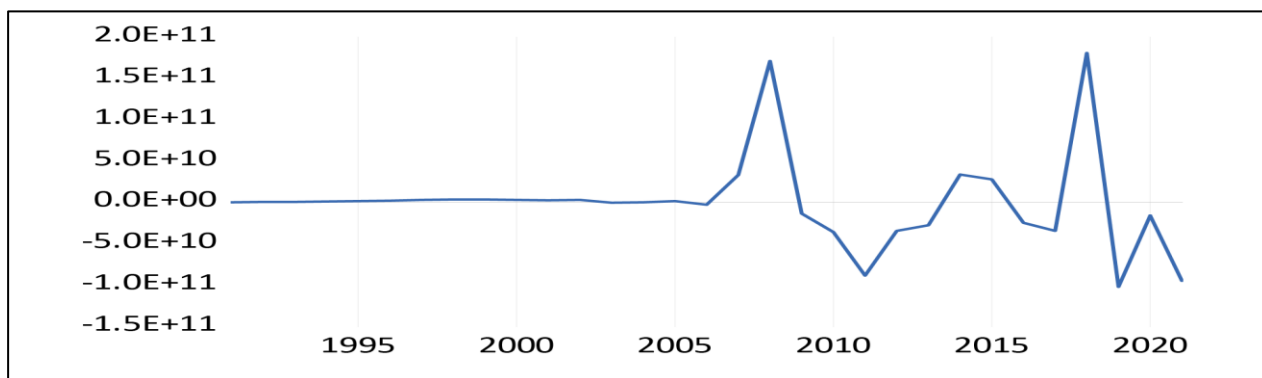
Qrafik 2. 2000-ci ildə idxal ixracın bölgüsü

Qrafik 3. 2010-ci ildə idxal ixracın bölgüsü

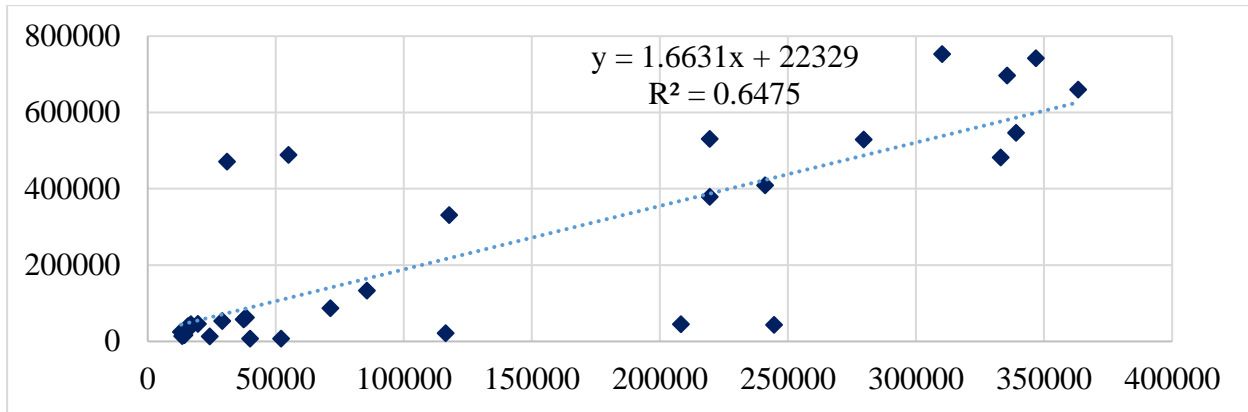
Qrafik 4. 2015-ci ildə idxal ixracın bölgüsü

Qrafik 5. 2020-ci ildə idxal ixracın bölgüsü

Mənbə: ARDGK-nin statistik məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Qrafik 6. 1995-2020 ci illər üzrə ÜDM dinamikası

Mənbə: ARDGK-nin statistik məlumatlarına əsasən müəlliftərəfindəntərtibedilmişdir.

Qrafik 7. 1995-2020 ci illərdə ÜDM və ticarət dövriyyəsinin reqressiyyə əlaqəsi

Cədvəl 2.

1995-2021 ci illər üzrə Ticarət dövriyyəsi və ÜDM reqressiyyə əlaqəsi

Dependent Variable: TICAR_T_DOVRIYY_SI___MILYON_ABS_DOLLAR_I L__				
Method: Least Squares				
Date: 05/31/22 Time: 23:36				
Sample: 1991 2021				
Included observations: 31				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
__DM__MILYON_DOLLARL C	0.389340 39604.23	0.053341 19292.49	7.299093 2.052832	0.0000 0.0492
R-squared	0.647531	Mean dependent var	137027.2	
Adjusted R-squared	0.635377	S.D. dependent var	128444.7	
S.E. of regression	77560.08	Akaike info criterion	25.41783	
Sum squared resid	1.74E+11	Schwarz criterion	25.51035	
Log likelihood	-391.9764	Hannan-Quinn criter.	25.44799	
F-statistic	53.27676	Durbin-Watson stat	1.870789	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Mənbə: Müəllif ARDGK-nin statistik məlumatlarına əsasən *EViews* proqramında hesablanıb

$$TT = 0.389340293477 * GDP + 39604.2297476$$

(0.053341) (19292.49)

Burada, TT- (trade turnover) ticarət dövriyyəsi
GDP (Gross domestic product) –ÜDM

Azərbaycanda ticarət dövriyyəsinin azalması iqtisadi islahatları qaçılmaz etməklə yanaşı, bu islahatlar nəticəsində gömrük orqanlarının üzünə əlavə rüsum və öhdəliklər qoyur. Ticarət predmeti kimi qəbul edilmiş malların ölkənin gömrük ərazisinə idxalı və ixracı gömrük prosedurları ilə təmas olmadan mümkün deyil. Ona görə də ticarətin inkişafı üçün gömrük orqanlarının səmərəli fəaliyyət göstərməsinə diqqət yetirilməlidir. Gömrük prosedurlarının təbii mexanizmi gömrük

orqanlarına obyektiv əsaslarla kifayət qədər güzəştlərin verilməsini ehtiva edir. İqtisadi gömrük prosedurları fərqlidir, məsələn, gömrük rüsumlarının tam və ya qismən azad edilməsi (və ya əvvəllər ödənilmiş məbləğin qaytarılması), bu prosedurları bəyan edənlərdən tutulan vergilər və iqtisadi siyasət tədbirlərinin iqtisadi fayda və üstünlüklər təklif edir. Tədqiqata əsasən qeyd etmək olar ki, iqtisadi gömrük prosedurları şərti olaraq 3 müxtəlif qrupa birləşdirilə bilər:

1. Birbaşa kommersiya xarakterli prosedurlar (gömrük mühafizəçisi, rüsumsuz mağaza).

2. sektoral gömrük prosedurları (emal prosesləri).

3. yüklərin daşınmasının (tranzitinin) beynəlxalq xarakter daşınması prosedurları. İqtisadi gömrük prosedurları anlayışı altında yerləşdirilən malların istifadə məqsədi və təyinatından asılı olaraq aşağıdakı qrupları ayırmaq olar:

- malların istifadəsi ilə bağlı gömrük prosedurları (müvəqqəti idxal və ixrac).

Bu gömrük proseduru çərçivəsində çeşidi məhdud olan mallar təyinatı üzrə istifadə oluna bilər. Bu, müvəqqəti ödənişlərin işlənməsini istisna edir. Bu o deməkdir ki, təbii itkilərdən başqa, əmtəələr mövcud nizamdan başqa formalara çəvrilməməlidir.

- anbar prosedurları (gömrük saxlama, pulsuz saxlama). Müvafiq prosedurlarda mallar

istifadə edilmədən əlavə gömrük təyinatını alana qədər dəyişdirilmədən saxlanılır;

- gömrük prosedurlarının qeydiyyatı (gömrük zonasında emal, gömrük nəzarəti altında emal, gömrükdən kənar emal).

Müvafiq prosedurlarda əvvəlcədən müəyyən edilmiş qaydalar və tələblər çərçivəsində malların bütün və ya bir hissəsinin mövcud vəziyyətini dəyişdirmək, emal etmək və təkrar emal etmək üçün bir sıra fəaliyyətlərdə istifadə edilə bilər.

Gömrük prosedurlarının yuxarıda göstərilən formada təsnifatı, ilk növbədə, gömrük tənzimlənməsi mexanizmlərində və gömrük prosedurlarının hüquqi bazasında bir sıra sahələrdə vəsaitlərin istifadəsi və sərəncamına görə məsuliyyətin müəyyən edilməsi üçün praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsi.
2. Dövlət Gömrük Komitəsinin 31 oktyabr 2014-cü il tarixli, 100/143 nömrəli “Gömrük bəyannamələrinin doldurulması qaydalarının metodikalarının və metodiki tövsiyələrinin təsdiqi haqqında” Sərəncamı
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin “Xarici ticarət dövriyyəsi” barədə statistik göstəriciləri.
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin “Xarici ticarətin vəziyyəti haqqında arayış” üzrə illik hesabatı.
5. Feyzullabəyli İ.Ə., İbişov E.İ., İsmayılov H.A. “Beynəlxalq ticarəti”. Dərslik. Bakı 2001.
6. Heydərov K.F. “Gömrük işinin əsasları” gömrük işini dərs edilməsi və inkişafı, 4-cü cild Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı 2000.
7. Heydərov K.F. “Gömrük işinin əsasları, gömrük işinin təşkil və texnologiyası”, 1-cü cild Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1998.

Рагима Нурали кызы НУРАЛИЕВА к.э.н., доц.
Западно-Каспийский университет

ЗЕЙНАЛОВ Рашад Расим оглы
Западно-Каспийский университет, магистр

РОЛЬ ТАМОЖЕННЫХ ПРОЦЕДУР В ТОРГОВОМ ОБОРОТЕ

Аннотация: Таможенная процедура представляет собой совокупность конкретных мер и методов, реализуемых государством для развития внешнеэкономических и торговых отношений, всесторонне продвигающих средства таможенного регулирования.

Совершенствование информационных систем при осуществлении таможенных процедур в таможенных органах Азербайджанской Республики наряду с упрощением работы таможенных органов положительно сказывается на деятельности внешнеторгового оборота. По результатам

исследований совершенствование таможенных процедур играет положительную роль в увеличении товарооборота. В результате этих усовершенствований все операции и процессы в таможенных органах осуществляются через единую систему.

Ключевые слова: *таможенные процедуры, эконометрическая оценка, товарооборот, цифровая торговля.*

Rahima Nurali gizi NURALIYEVA PhD, doc.
Western Caspian University

Rashad Rasim oglu ZEYNALOV
Western Caspian University, master

THE ROLE OF CUSTOMS PROCEDURES IN THE TRADE CIRCUIT

Summary: The customs procedure is a set of specific measures and methods implemented by the state for the development of foreign economic and trade relations, comprehensively promoting the means of customs regulation.

The improvement of information systems in the implementation of customs procedures in the customs bodies of the Republic of Azerbaijan, along with the facilitation of the work of customs bodies, has a positive effect on the activity of foreign trade circulation. As a result of the researches, the improvement of customs procedures plays a positive role in increasing the trade turnover. As a result of these improvements, all operations and processes in the customs authorities are performed through a single system.

Keywords: *customs procedures, econometric assessment, trade turnover, digital trade.*

Daxil olub: 22.03.2022